

Tandori Dezső

OTTLIK – egzisztencialista szemmel

(Kisesszé)

A köszönetnyilvánítás legyen a szellemi mű része. Köszönet tehát Ottlik fogalom-mivoltának. Még ha ez a fogalom egyelőre (mindegyre) elevenen önformáló; helyzetérzékeny; másfelől épp friss félmúltja okán hálátlan sorsú; ám irodalmi alapjelölés, elemien jelleges („leg”-es); Ottlik: tudjuk e szó láttán/hallatán mit értsünk; is.

De tudjuk-e?

Ezért köszönet a *Forrás*nak, hogy e tűnődésre megkért. Meg, épp egy végsőnek is vélhető válsághelyzet(em)ben, amikor „feladni” lenne a feladatok teljesítését a legkönnyebb.

*

Ellentétben a világiakkal:

„A szellem(iek) válságához hit kell.” (Idézet ez valóban?) Annak hite, hogy a dolog (a szellem dolga) jól is mehetne és lehetne (legalább). A szellem válsága nem okvetlenül hordozza a megújulás hitét. De hithordozó lehet.

*

Ottlik Géza (alapvető) feltűnése több időszínhez köthető. „Mindig is” (1945 előttről) tudták őt az akkori kortársak. A(z új) szelleméhez önfelfedezően vonzó-dók csodálkozó lelkesedése a *Hajnali háztetők* megjelenésével indul. (‘56 után.)

De ez az újdonság, amit a mondénnak látszó kisregény közvetített, még kevesek kenyerere volt/maradt. Eleve az angol irodalom bizonyos típusáért lelkesedő (Waugh-ra Isherwoodra gondolok), a Hemingway mellett inkább Fitzgeraldra esküdő Ottlik itt/így szabadságszellem-hordozóként él s hat üdvre.

Kellett. (Ez.) Volt a lazaságnak (kellett!) valami „rejtelmes” igazságbűvölete. A csekély emberközi-emberbenső dolgoknak valami (íme!) nagyralátás nélküli tisztesség-megadása.

(A *Hajnali háztetők* rám mindenesetre így hatott: szellemterében *élni* lehetett. Félig azóta is – bár nyomtatásban?! – kallódó írásom ezt tanúsítja 1966-ból.)

Nem ismertem Ottlik társadalmi nézeteinek szemcsézettségét. Fialat jó barátja voltam, nem elméleti beszélgetőtársa, mint Vas, Rónay György, Nemes Nagy

Ágnes, Mándy. (Bár hogy Mándyval a kölcsönös tiszteleten túl elméleti beszélgetőtárs lett volna Ottlik...?)

Esztétikát, létezésit; meglételeméletet; mikro-hitelességeszményeket... ilyesmit lehetett tanulni Ottlik Gézától. Jó, hát modort is, olykor a magunk modorosságáig billengetőt. Az *Iskola*... iskolázása (bocsánat) hozta a (nagy) többségnek az élhető, ama korban hasznosítható közlendőt. Értsd: tisztességesek összetart(oz)ása; önmagunk megőrzése az ellenfeles légkörben (ellenséges ténykörökben) S ha valamit is fogyott az *Iskola*... alapszemléjének érdekessége „az igazabbak tudatában”, hát a (durván) posztmodernizálódó világ tette. Bár Ottlik igazán „régimodern”, előmodern se volt. Nagyregényébéli kis vagdalkozásaival együtt (a regényírás új formáit játékosan kikezdve), időtagolásának szokatlanjaival csakúgy: e nagymester mindig örökérvény-megbízhatóságra törekedett. (Aligváltásosan.)

Matematikával, bridzsjáték-rejtelmekkel foglalkozott inkább, kevésbé filozófiákkal.

A „legszentebb” bizonytalanságú bizonyosságot, a *költészetet* minden ellenkező állítással szemben mélyen értette. (Rilke, N. N. Á., Weöres etc.)

„Buda” – Ó, *magyar* volt. És nemzetközi értékvédő. Ismétlem: a köztünk lévő bő 25 év nem engedte, hogy társadalmibb nézeteit firtassam, gazdagodásomra megismerhessem. Így is elegendő volt a tiszta-szemlélet-hatás.

Fura, de „nekünk” akkor Ottlik új felszabadulást hozott. (*Régit* nem is nagyon ismertünk.) Pezsgést. Elemi lét-lényeg-közel élményeket. Persze, hogy az „egzisztencializmus” sem lehetett szíve csücske, „így”. Ám csekélységemnek is bő 4 ½ évtized kellett, kb. 50 év, hogy használható formába dolgozódjék élet-elemem.

Ottlik ezzel is toleráns volt. (S lenne, ha köztünk élne.)

*

Köztünk élne?

Velünk él, de ma már másképp. Az *Iskola*... elemi tanulságai: klasszikumokká váltak. De nem nélkülük élünk. Persze, mondható, elemiebbek már a közvetlen izgalomhatásgyakorlás lehetőségénél. Mondható.

Csakhogya.

Itt jön a (valós, eleven) legenda szerepe, jelentősége. Ottlik: szerves címszó. Nem csigahéj. Ma is járható terep (képekeveréssel), ma is üdvös érzet az olvasásra.

Az *olvasat* fontossága helyett igencsak az *olvasás* vált lényegessé. Ottlik nem a divatossággal ért haza.

Itthon *van*.

*

Itthon, de hogyan és mivel. Hogyan? Erre az „ifjú szívekben élek”, öregebb szívekben stb. a válasz. Minek a révén van itthon, nézzük.

Az „itthon”: nem szűkítő fogalom. Semmi kétség, különben az *Iskola*... nem volt elemi újdonság. Talán nem. De nem baj, nem is baj. Akaratlan is „mifelénk-összpontosítású” az ottliki életmű. (Csudás *PRÓZA*-kötetével, gyűjteményecsc-

kéjével végképp.) Ottlik nem akart nemzetközi varázsszavakat adni. De „honi derekasság” se maradt a tanulsága, tanúzása.

Ismerem (ismerni vélem) az életművét feldolgozó, érintgető elméleti munkák többségét. Az alapigazságok betűkbe vannak öntve. Elég ez? Jónak nem jó, de jobb híján a legjobb. Hogy sajnos az *elméleti-és-személyes* dokumentáltság egyszertencializmusa hiányzik.

Hiányzik az Ottlik-képből a valódi portré sok-sok eleme. Az átvilágítás még inkább. Képtelen helyzet (értsd: „helyzet”, tehát képtelenség), hogy az *Iskola...*, a *PRÓZA*, a *Hajnali...* ennyire korfüggően és adott-értekező-függően áll könyvespolcunkon feldolgozva. Bár megannyi remek értelmezés nyomán is.

Ha a (morbid) sírkőfeliratnak,

az ilyes öröklét-látásnak, van igazi közel-célzata, hát az öröklétet (adott helyein elismert és magasztalt módjaival) *testesítő* tömör Ottlik-életmű a Nagy Meglélet-Hiány elemi jeleit hordozza. Hiteles, hitt részletekkel is.

Vágyakkal? Jobbféle képzelésekkel? Ó! Nemcsak a „néma gyerekek értse szavát anyja, igenis” apró harcosságával. De a „nincs meg a részeiben elevenen élő és élhető összetartozás” panaszával. (Hiába, hogy az „iskolásokat” összeköti valami nagy, régi evidencia.) Nincs meg a szaktársi, a *legközvetlenebb otthoni*, a nagyobb-világi stabil nemesség igazi éltető mifélesége. *Minden megvan?* (Ottlik) Alig valami van meg? Úgy. Csak így-úgy. Jaj, Ottlik-illúziók!

*

Ezek így elnagyoltnak látszható szempontok. De a textúrai dolgokat, részleteket annyian dokumentálták, elemezték (agyon). *Fogalmam* sincs (nincs rá fogalom?), mire jutott végül a *Buda* ügyét maga rendbe nem hozó, úgy eléggé visszavonuló Ottlik? Nehéz bármit mondani erről. Ám olvassuk őt magunk-lelkére. Már nem fennmaradáshoz; legfeljebb *az éjben*. De vissza...!

*

A szellem válságában ott a hit; hogy: lehetne, hogy kellene *jobban*. Dinamika ez? Ottlik stabilitás-szellem. Továbbélése? Kinek-kinek ma aktuálissága szerint. Hívó szó, ha passzív is.

*

A barbár kérdés is elhangozhat: „Mit dolgoz fel?” Mert az ottliki művészet-felfogás *tárgyas*. Indulópontjánál. A *Buda* lazaságában az lehet kifogás-ok, hogy ha már tárgy, legyen bensőleg körvonalazott, s a „regény” nem ilyen itt. De az Ottlik-féle tárgy-felfogásnál fontosabb a *Hajnali – Iskola – PRÓZA* tárgyfeldolgozó mikéntje. A bizonytalanságok bizonyossága. A hűség eskütlen szentsége. (Id. Mándy, húnek maradni a... Kinek mihez.) A tárgyhűség azonban leltározás is. Nem a *lelt tárgyak tározása*, mint ez a már-ottliki-utániban nálunk *van*; hanem

a tudható tárgyak addig csak sejtelmesének előmutatása. Ahol így fogyatéket érzünk (Ottlik felnőttkorának dolgaiból keveset kapunk), önellentmondás... nem értékben, de *az érdekességben mint tárgyban*. Na és? – mondhatni. Az írás nem teljesség. Ennyit ma ennek jegyében és Ottlik tárgyában.

*

S hogy – bevezetéshez illőn, ha már az is volt – szerkezete legyen ennek a kisesszének: íme egy egzisztencialista zárás. E munka, folyamatos gyengélkedések és betegségek közepette, újabb *tartást* adott nekem. Aligha ottliki, ahogy tehát vélekedem: „Értelmet kell adni az életnek, hogy legalább így, értelmesen legyen értelmetlen.”

Elhallgatás-féléjével Ottlik (is) legalább ennek írói visszája volt?

Ah, a fontosság lényegtelensége! (Kb. *Iskola*-Ottlik.) Egzisztencialista ő? Semmiképp sem. Egzisztencialistán lett mégis „végül” inkább meta-matematikus? Nem kell (*csak*) látszólagos értelmet adni az életnek?

Az ottliki igényű írástevékenység végül „falig” vezet? De a fal csoda! Képlékenysége bizonyosság.

*

Mindenek (*mely* mindenek?) ellenére Ottlik, az író az életet értelmesnek képzelte. Értelmmel csinálni hát a prózá(j)át is! Medve Gábor és Bébé ebben teljesen egy. De hogy a festő Bébével egy-azonosságban, netán különválva jutott maga Ottlik odáig, hogy a regényírói tevékenység neki már nem maradt a régi? Vagy az élet változott értelme befolyásolta? Hogy mégsincs meg minden? Nagy író talán maga se tudta örök titka.

2012. I/II.

Kézjegyzet: Jó volt megint valami effélet próbálni. (Minden írás: próbaság.)

Függelék

Ottlik – alapélmény. Tudjuk, Medve (v. Bébé, is, jó) az „iskola”-élménye után nem hiszi magát kívülállóként által megérthetőnek. Nekem lassan (és 2011 végére be-) érett ily élményem. (Albert Langlois az emlékezete-vesztett clochard Duras és Colpi filmjéből.) A levél, persze, elküldhetetlen; ah, hova is.

2012. I. 31./ II. 1. *Visszavonásig érvényes.*

Drágák, Jók!

Nem tudok *hogyan* és *miről* „érintkezni”, amióta ezek a 2011 végi élményeim egy mélypontot az i-n perfektuáltak. Írjátok meg, mit vártok épp tőlem, s ha lehet, teljesítem a kérést. És írok is, ha megy, ennyit: nagyon sokat és nagyon szívből gondolok Rátok. *Velem* ezek az élet-halál élmények így bántak/bánnak el. Nem tehetek róla.

Szeretettel T.D.

(Albert Langlois a „Hamlet”-ből.)

Egy ilyen levél, persze, abszurd és merő nevetség lenne; minek. *Némán* mégis él bennem sok ilyen némagyerekség. Albert Langlois-nál más a hangsúly: ő *nem bír* emlékezni régi barátaira; ám van „az én változatom”: a pusztá élet egzisztencializmusán túl egy minimális épp-megelő-létező szabadságon túl fölös luxus a reaktív szellemkifejtés.

Marad az aforizma, a kis-tételű-filozófia.

Az öntörvényes ideogramma, a vers-szöveg-kompozíció.

De semmi hozzá-szólás!!

*

Tudnom kellene jobban: az *Iskolát* Medve avagy Bébé viselte el rosszabbul, viselte életén nyomasztásként; mi volt a szabadság-kontraszt. Mindegy: én az életem 67. és 73. éve közt azt, ami velem lett, így hordom, s *magam* vagyok ez. Az egzisztencialitás-változás *maga*. Lásd fentebb (e *Függelék*et).

S itt egy záró, egzisztencialitás-vers:

„Ha ismertetek volna, most
nem ismernétek rám!”

*

Toldalék, Vajda János után szabadon:

... minden a világon csak képzet, csalódás, (mese?), álom?

*

A reflektálás: is: *mi között??*

Így akkor:

Ez is itt mind csak pillanat-kép... S hol? Az idő közén?

*

Öregen, már cél nélkül *épnék* lenni: ez az ottliki kérdésre (is) a válasz. Vagy bármire, nekem; és ld. „Vajda János”. Ottlik sem lett *az*.

*

Én az embertársi és az-ember-maga viszonyokban oly döbbenetekre jutottam (Dante; Hamlet) (Albert Langlois nem is annyira), oly mocsárszatokba gumiköteleződtem le, hogy többé nem vagyok ua., és megkérdem: Ottlik hogyan lehetett ezzel?!

*

(És) (De)...? Én ma sem bírok feladatok, lehető, magam-leleményei (ha igaz) nélkül meglenni. Mihelyt erőim és rettegésszüneteim engedik, „dolgozom”. Mindegy, én mit tartok a Sorsról (Istent itt: hagyjuk), míg a Sors őriz engem:

NIHIL ALIUD.

(Állítólag Zrinyi. És Ottlik?!)